

Kielemme käytäntö

Nimityksistä *sananparsi, sananlasku, puheenparsi* ja *lauseparsi*

Olisi tärkeätä, että nimitysten *sananlasku, sananparsi, puheenparsi, lauseparsi* merkitykset voitaisiin vakiinnuttaa. Nykyisin varsinkin kahden ensiksi mainitun termin käyttö on perin häilyvää.

1800-luvulle saakka *sananlasku* on melkein yksinomaisena yleisnimityksenä — ne »platta pöbelordspråk», joita Porthan karsii kokoelmastaan, ovat pääasiassa puheenparsia ja sutkauksia. »Sananparreksi» sanotaan vanhassa kirjasuomessa mitä tahansa lausetta, esim. jotakin edellä esitettyä raamatunlausetta tai sanontaa, »puheenparreksi» puhetapaa ja erikoisesti kielimurretta. K. A. Gottlund toteaa väitöskirjassaan, että

»proverbeja on useita eri lajeja: puheenparsia, sananlaskuja, vertauksia jne.». Puheenparret hän luonnehtii fraaseiksi ja tilannesutkauksiksi, vertaukset yleensä metaforisiksi sananparsiksi ja sananlaskut yleisiksi kokemuslauseiksi, sitaateiksi, tarinoista irtautuneiksi repliikeiksi jne. »Puheenparret, jotka yleensä sekoitetaan vertauksiin ja sananlaskuihin ja joita voidaankin pitää näiden kanssa samaa merkitsevinä, ovat alkujaan tarkoittaneet erikoisia sanontatapoja, jotka sisältävät kokonaisen lauseen.» »Sananparret taas tarkoittavat paria yhteenliittynyttä sanaa: 'ylikynteen', 'sipo-sillään'.» Tätä terminologiaansa Gottlund

ei itsekään pystynyt johdonmukaisesti noudattamaan, ja Lönnrot kirjoittaa: »kaiken sanalaskuin rajoittamisen sananparsihin, sananpolviin, sananmutkihin, vertauksiin jne. luulemma soveliaaksi työksi silleen, jolla muuta työtä ei ole.»

Sananlaskun yksinvaltaa riittää siten 1800-luvun lopulle: esim. vuoden 1883 Virittäjässä A. V. Forsman julkaisee 'sanalaskuja' sellaisia kuin »Skeli, skeli, sanoo Laihialainen», »Tosi kuin vesi, pitää kuin seula», mutta pari sivua jäljempänä pohditaan *sananparsia* »tallella» ja »tallessa». »Suomen kansan sananlaskujen» esipuheessa A. V. Koskimies huomauttaa, ettei hän tykkäänään ole välttänyt sananparsiaakaan, milloin varsinaiset sananlaskut eivät ole tuntuneet riittävältä. Hän suosittelee tulevaisuudessa noudatettavaksi järjestelmää, jossa »samahakuiset sananlaskulliset puhe-
tavat, n.k. sananparret, puheenparret, sananpolvekkeet, sananmutkat, hokemat ym. kansanomaiset ajatuskiteytymät» painettaisiin petiitillä kunkin sananlaskuryhmän yhteyteen.

A. A. Koskenjaakko määrittelee sananparren ja sananlaskun rajan seuraavaan tapaan: »Sananlasku lausuu yleisen säännön — sananparsi käyttää sitä hyväkseen määrättyssä erikoistapauksessa. Askel sananparresta sananlaskuun on erässä tapauksissa aivan lyhyt, saattaapa olla usein pulmallisia rajariitöjakin molempien kesken. Kun sananparsi laajenee itsenäiseksi lauseeksi, on se usein sananlasku.» (Sananlaskututkimuksia I, s. XXIV.) Koskenjaakon mukaan sanonta »Ei Majjankaan rahat kestäneet kuin Tuomaanpäivästä joulun» on sananparsi, mutta »Vaimon rahat ei kestä kuin Tuomaanpäivästä joulun» sananlasku.

Sananparren ekspansio näin vedettyjen rajain yli näyttää alkaneen v. 1920 Vaasan Jaakoon julkaistessa kokoelman »Eteläpohjalaisia sananparsia». Sen oli määrä sisältää 8000 eteläpohjalaista sananpartta, sanasutkausta ja kansankielisen sanonnan näytettä, mutta näiden joukossa oli varsin

runsaasti myös ns. varsinaisia sananlaskuja. Myös osakuntien suurkeruun tuloksia julkaistaessa lienee ollut aluperin tarkoitukse-
sena rajoittua pelkästään »sananparsiin, sutkauksiin ja puheenhöystöihin», mutta todellisuudessa näin syntyneiden »sananparsikokoelmain» sisällöstä suurin osa on Koskenjaakon määritelmän mukaan katsottava sananlaskuiksi. Nirvi ja Hakulinen puhuvatkin »Suomen kansan sananparsikirjan» esipuheessa »sananlaskuaineksesta» ja »sananparsiaineksesta» ilman mitään käsitteellisiä rajankäyntejä. Samoin esimerkiksi pakinassa »Kansanomaista sanomisen taitoa» Hakulinen käyttää *sananlaskua* ja *sananpartta* nähtävästi synonyymeina. Kehityksen suunta on joka tapauksessa selvä: Martti Haavio puhuu »Suomalaisen muinaisrunouden maailmassa» v. 1935 yksinomaan sananlaskuista, mutta Kustaa Vilkuna »Vuotuisessa ajantiedossa» v. 1950 havaitakseni yhtä johdonmukaisesti vain sananparsista.

Ruotsinkielisellä taholla on ollut havaittavissa samanlaista vakiintumattomuutta termien *ordspråk* ja *ordstäv* käytössä. Viitataan Väinö Solstrandin perusteelliseen selonte-
teeseen »Om termerna 'ordstäv', 'ordspråk' och närliggande» (Folkloristiska och etnografiska studier I). Solstrand käyttää suomenruotsalaisen sananparsiston julkaisus-
saan termiä *ordstäv* merkityksessä 'sananlasku sanan laajimmassa merkityksessä', termiä *ordspråk* merkityksessä 'sananlasku sanan ahtaassa merkityksessä', termiä *vingade ord* sanoi -sananparsista ja termiä *talesätt* kuin-vertauksista.

Ruotsinmaalainen käytäntö on kuitenkin noudattanut aiemmin omaksumaansa kahtiajakoa: *ordstäv* on sanoi-sananparsi ja *ordspråk* joko 'sananlasku sanan ahtaassa merkityksessä' tai sanoi -sananparsia lukuunottamatta mikä sananparsi tahansa. Moisen kahtiajaon on tehnyt tarpeelliseksi sanoi-sananparsien tavaton yleistyminen — niitä lienee Ruotsissa jo tuntuvasti enemmän kuin muita sananparsia yhteensä.

Pohtiessani millainen terminologia olisi

samalla kertaa analyytisesti tarkoituksen mukaisin ja lähinnä nykyistä kielenkäyttöä, olen päättänyt seuraavanlaiseen ehdotukseen, jolle pyytäisin Kielilautakunnan tukea tai hylkäystuomiota, mikäli vielä parempi ratkaisu on löydettävissä.

Sananparsi on kaiken lauseparsi-, puheenparsi-, sutkaus- ja sananlaskuaineiston yhteisenä yleisnimityksenä. Sen piiriin luetaan kielen varsinaisen sanaston ja varsinaisen kansanrunoston välinen stereotyypisten kielellisten ilmausten ja sanontain alue kaikessa moninaisuudessaan. Tämä käytäntö vastaisi hyvin Vaasan Jaakoon, osakuntien ja Nirvin—Hakulisen sananparsikokoelmien luomaa yleistä kielenkäyttöä. »Sananparsi», jota Cannelinin ja jo Gananderin sanakirjan mukaan vastaa ruotsin sana 'ordstäv', saisi siten viimeksimainitun sanan solstrandilaisen merkityksen.

Sananlasku vakiinnutetaan merkitykseen 'sananlasku sanan ahtaassa merkityksessä' (kuten Solstrandin »ordspråk»). Koskenjaakon osoittama muodollinen rajalinja on nähdäkseni edelleenkin selvin ja kiistattomin — sisällölliset erottelut johtavat loputtomiin tulkinnanvarauksiin. Kun vanhat sananlaskujulkaisut ovat sisältäneet melkein yksinomaan juuri 'sananlaskuja sanan ahtaassa merkityksessä', niin ehdottomallani sanankäytöllä olisi vankka kirjallinen perinne tukena.

Puheenparsi ja *lauseparsi* toistaiseksi erikoistumattomina synonyymeina tarkoittavat sananparsiston koko muuta flooraa: taipuvaa, eri yhteyksiin sovitettavaa sanontaa, fraseologian koko piiriä, 'proverbial phrases and comparisons'.

Meilläkin varsin yleisestä ja yleistyvistä sananparsityypistä »Tul, tul, sanoi tamme-lainen härkää» (joka kiinteämuotoisena kuuluu sananlaskujen puolelle) esitän te-ellisessä tekstissä käytettäväksi Archer

Taylorin suosittellemaa nimitystä *wellerismi*, mikä perustuu Dickensin Pickwick-kerhon papereiden kuuluisan Sam Wellerin tapaan viljellä näitä sananparsia erityisen runsaasti, ja kansanomaisessa tekstissä termiä *sanoi -sananparsi*. *Lentävä lause* on nähdäkseni vakiintunut opillisperäisten, vieraskielisten tai alkuperältään tunnettujen sivistyneistölle ominaisten sanontain ja mietelauseiden nimitykseksi, niin että sen siirtäminen Solstrandin 'vingade ord' -merkitykseen tuskin luonnistuisi.

Sananparsityypistä »punottaa kuin hurri juhlanan» käyttäisin *vertaussananparren* nimitystä.

Sanaa *sutkaus* voitaneen käyttää humoristisen, tositarkoituksettoman sananparren yleisnimityksenä, olipa sitten kyseessä kiinteämuotoinen sananlasku tai labiiliimuotoinen puheenhöystö. *Tilannesutkaus* on siten sananparsi, joka on käytettävissä ja ymmärrettävissä vain tietyn tilanteen yhteydessä, *vertaussutkaus* humoristinen vertaussananparsi jne.

Eräitä muitakin tyypinnimityksiä tarvitaan sananparsia luokiteltaessa, mutta niiden johtaminen on suhteellisen yksinkertaista, kunhan yleisterminologia saadaan selkenemään ja vakiintumaan.

MATTI KUUSI

Kokouksessaan 4. 2. kielilautakunta käsittelee edellä olevaa alustusta ja yhtyi siinä tehtyihin ehdotuksiin. Huomautettiin kuitenkin, että lautakunta ei tällä kertaa halunnut määrätä kantaansa sen suhteen, olisiko sanat *puheenparsi* ja *lauseparsi* katsottava täydellisiksi synonyymeiksi. Termiä *wellerismi* pidettiin ikävän vieraskaikuisena niin kotoiseksi käyneen käsitteen kuin *sanoi -sananparren* nimeksi.